

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR SHAXSI SHAKLLANISHIDA O'YIN FAOLIYATINING RIVOJLANTIRUVCHI IMKONIYATLARI

Jo'rayeva Muhayyo Abdulla qizi
Mansurova Xulkar Muhammadiyeva
Qashqadaryo pedagogika texnikumi o'qituvchilari

DEVELOPMENTAL OPPORTUNITIES OF PLAY ACTIVITIES IN THE FORMATION OF PRESCHOOL CHILDREN'S PERSONALITY

Jo'rayeva Muhayyo Abdulla qizi
Mansurova Xulkar Muhammadiyeva
Teachers of the Qashqadaryo Pedagogical College

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsining shakllanishida o'yin faoliyatining rivojlantiruvchi imkoniyatlari tahlil qilingan. O'yin maktabgacha yosh davrida yetakchi faoliyat turi sifatida bolaning intellektual, emotsional, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Tadqiqot davomida o'yin faoliyatining bolalar tafakkuri, tasavvuri, nutqi, muloqot madaniyati va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimida o'yin texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari ham tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: o'yin faoliyati, maktabgacha yosh, bola shaxsi, psixik rivojlanish, ijtimoiylashuv, ijodkorlik, tafakkur, kommunikativ ko'nikmalar, pedagogik texnologiyalar, rivojlantiruvchi ta'lim.

Abstract: This article analyzes the developmental opportunities of play activities in the formation of preschool children's personality. As the leading type of activity during the preschool years, play plays a crucial role in children's intellectual, emotional, social, and moral development. The study highlights the significance of play activities in developing children's thinking, imagination, speech, communication culture, and creative abilities. In addition, the pedagogical potential of using play-based technologies in the modern preschool education system is examined.

Keywords: play activity, preschool age, child personality, psychological development, socialization, creativity, thinking, communication skills, pedagogical technologies, developmental education.

Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri har tomonlama rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy faol va ijodkor shaxsni tarbiyalashdan iborat. Ushbu jarayonning poydevori esa maktabgacha ta'lim bosqichida qo'yiladi. Chunki maktabgacha yosh davri bolaning jismoniy, aqliy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishida eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi.

Psixologik va pedagogik tadqiqotlarda maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida o'yin faoliyati yetakchi faoliyat turi sifatida e'tirof etiladi. O'yin jarayonida bola atrofdagi olamni o'rganadi, turli ijtimoiy rollarni egallaydi, muloqot qilishni o'rganadi va o'zining ichki imkoniyatlarini namoyon etadi. O'yin nafaqat hordiq chiqarish vositasi, balki bolani tarbiyalash, o'qitish va rivojlantirishning samarali mexanizmi hamdir.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim konsepsiyalarida ham o'yin faoliyatiga alohida e'tibor qaratilib, uni bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlovchi muhim pedagogik vosita sifatida qo'llash tavsiya etiladi. Shu sababli o'yin faoliyatining rivojlantiruvchi imkoniyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

O'yin inson faoliyatining eng tabiiy va qadimiy shakllaridan biri hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar hayotida esa o'yin yetakchi faoliyat turi sifatida namoyon bo'ladi. L.S. Vigotskiy, D.B. Elkonin, A.N. Leontev va boshqa olimlarning tadqiqotlarida o'yin bolaning psixik rivojlanishining asosiy omillaridan biri sifatida tavsiflangan. O'yin jarayonida bola kattalar dunyosidagi munosabatlarni o'zlashtiradi, ijtimoiy tajribani egallaydi va atrof-muhit haqidagi bilimlarini boyitadi. Shu bilan birga, o'yin bolaning hissiy dunyosiga ta'sir ko'rsatib, unda qiziqish, quvonch, hamdardlik va mas'uliyat kabi sifatlarni rivojlantiradi. O'yin faoliyatining muhim jihatlaridan biri shundaki, unda ta'lim va tarbiya tabiiy ravishda uyg'unlashadi. Bola o'yin davomida sezmagan holda yangi bilim va ko'nikmalarni egallaydi, muammolarni hal qilishni o'rganadi va mustaqil qaror qabul qilish tajribasiga ega bo'ladi.

Maktabgacha yosh davrida shaxsning ko'plab muhim sifatlari shakllanadi. O'yin faoliyati esa mazkur jarayonning samarali vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Birinchidan, o'yin bolalarda mustaqillik va tashabbuskorlikni rivojlantiradi. O'yin davomida bola qoidalarni belgilaydi, rollarni taqsimlaydi va o'z faoliyatini boshqarishga harakat qiladi. Bu esa liderlik sifatlari va mas'uliyat hissining rivojlanishiga yordam beradi.

Ikkinchidan, o'yin bolalarning emotsional-intellektual rivojlanishiga xizmat qiladi. Turli vaziyatlarni tasvirlash va rolli o'yinlarda ishtirok etish orqali bolalar o'z his-tuyg'ularini boshqarish, boshqalarni tushunish va empatiya ko'rsatishni o'rganadilar.

Uchinchidan, o'yin faoliyati axloqiy sifatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Jamoaviy o'yinlarda qatnashish jarayonida bolalarda hamkorlik, adolat, halollik, yordam berish va o'zaro hurmat kabi fazilatlar rivojlanadi.

Maktabgacha yosh davri bolaning bilish jarayonlari jadal rivojlanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bolaning idroki, diqqati, xotirasi, tafakkuri, tasavvuri va nutqi faol shakllanadi. Ushbu psixik jarayonlarning rivojlanishida o'yin faoliyati alohida o'rin tutadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'yin bolaning tabiiy ehtiyoji bo'lib, u orqali bola atrof-muhitni anglaydi, yangi bilimlarni egallaydi va mavjud tajribalarini boyitadi. O'yin jarayonida bola kuzatish, taqqoslash, tahlil qilish, sintez qilish va umumlashtirish kabi murakkab fikrlash operatsiyalaridan foydalanadi.

Masalan, qurilish konstruktori bilan o'ynayotgan bola predmetlarning shakli, hajmi va o'zaro joylashuvini taqqoslaydi, ulardan yangi konstruksiyalar yaratadi. Bu esa uning mantiqiy tafakkuri va fazoviy tasavvurining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Bilish jarayonlarining asosini tashkil etuvchi idrokning rivojlanishida ham o'yin muhim vosita hisoblanadi. O'yin davomida bolalar ranglar, shakllar, tovushlar va predmetlarning xususiyatlarini farqlashni o'rganadilar. Turli didaktik o'yinlar orqali ular predmetlarni guruhlariga ajratish, o'xshash va farqli jihatlarini aniqlash ko'nikmalarini egallaydilar. Bu esa keyinchalik matematik va mantiqiy fikrlashning shakllanishiga zamin yaratadi.

Diqqatning rivojlanishida ham o'yin faoliyatining ahamiyati katta. O'yin qoidalariga rioya qilish, topshiriqlarni bajarish va o'yin natijasiga erishish jarayonida bola o'z diqqatini ma'lum faoliyatga yo'naltirishga va uni ma'lum vaqt davomida saqlab turishga o'rganadi. Ayniqsa, qoidali o'yinlar bolalarda ixtiyoriy diqqatning shakllanishiga yordam beradi. Natijada bola o'z harakatlarini boshqarish va faoliyatini nazorat qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Xotiraning rivojlanishida ham o'yin faoliyati samarali vosita hisoblanadi. Turli obrazlar, rollar va qoidalarni eslab qolish zarurati bolaning eslab qolish va qayta tiklash qobiliyatlarini faollashtiradi. Masalan, syujetli-rolli o'yinlarda bola o'z roliga mos harakatlarni, suhbat mazmunini va o'yin ketma-ketligini yodda saqlaydi. Bu esa ixtiyoriy xotiraning rivojlanishiga xizmat qiladi.

O'yin jarayonida tasavvur ham faol rivojlanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar ko'pincha mavjud predmetlardan yangi obrazlar yaratadilar, oddiy buyumlarga yangi ma'no yuklaydilar va hayoliy vaziyatlarni tasvirleydilar. Masalan, oddiy tayoqcha otga, quti esa uyga aylanishi mumkin. Bunday ijodiy o'zgartirishlar bolaning fantaziyasi va tasavvurining rivojlanishini ta'minlaydi.

Nutq rivojlanishida ham o'yin alohida o'rin egallaydi. Syujetli-rolli va kommunikativ o'yinlar davomida bolalar bir-birlari bilan faol muloqotga kirishadilar, yangi so'zlarni o'zlashtiradilar va fikrlarini erkin ifodalashga o'rganadilar. Nutqiy o'yinlar lug'at boyligini kengaytirish, tovush talaffuzini yaxshilash hamda bog'lanishli nutqni shakllantirishga xizmat qiladi.

Didaktik o'yinlar orqali bolalarda elementar matematik tasavvurlar ham rivojlanadi. Sanash, taqqoslash, predmetlarni guruhlash va tartiblash bilan bog'liq o'yinlar matematik fikrlashning dastlabki elementlarini shakllantiradi. Bu esa bolaning maktab ta'limiga tayyorlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologlarning ta'kidlashicha, o'yin davomida yuzaga keladigan ijobiy emotsiyalar bilimlarni o'zlashtirish samaradorligini oshiradi. Quvonch, qiziqish va muvaffaqiyat hissi bolaning bilishga bo'lgan ehtiyojini kuchaytiradi hamda faol o'rganishga undaydi. Shu sababli o'yin orqali berilgan bilimlar bolalar tomonidan osonroq va mustahkamroq o'zlashtiriladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yin nafaqat bilish vositasi, balki ijtimoiy tajribani egallashning muhim shakli ham hisoblanadi. O'yin jarayonida bola jamiyatdagi

munosabatlar tizimini o'rganadi, ijtimoiy me'yor va qoidalarini o'zlashtiradi hamda tengdoshlari bilan muloqot qilish tajribasini orttiradi. Shu sababli ko'plab olimlar o'yinni bolaning ijtimoiylashuv maktabi deb hisoblaydilar. O'yin davomida bolalar turli ijtimoiy rollarni bajaradilar. "Shifokor", "O'qituvchi", "Do'kon", "Bog'cha", "Oila", "Haydovchi" kabi syujetli-rolli o'yinlar orqali ular kattalar hayoti va mehnat faoliyatini aks ettiradilar. Bunday o'yinlar bolalarga jamiyatdagi kasblar, vazifalar va insonlar o'rtasidagi munosabatlar haqida dastlabki tasavvurlarni beradi.

Rol o'ynash jarayonida bola o'z xatti-harakatlarini tanlangan rol talablariga moslashtirishga harakat qiladi. Masalan, "shifokor" rolini bajarayotgan bola bemorlarga yordam berishga, ularga e'tiborli munosabatda bo'lishga intiladi. Natijada unda mas'uliyat, mehribonlik, hamdardlik va g'amxo'rlik kabi axloqiy sifatlar shakllanadi. Jamoaviy o'yinlar bolalarda hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'yin davomida bolalar o'zaro kelishadilar, vazifalarni taqsimlaydilar, bir-birlarini tinglaydilar va umumiy maqsadga erishishga harakat qiladilar. Bu esa muloqot madaniyati va ijtimoiy kompetensiyalarning rivojlanishiga xizmat qiladi. O'yin jarayonida yuzaga keladigan bahsli vaziyatlar ham muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bolalar nizolarni hal qilish, murosaga kelish, o'z fikrini himoya qilish va boshqalarning fikrini hurmat qilishni o'rganadilar. Bunday tajriba kelgusida samarali muloqot o'rnatish va sog'lom ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, o'yin bolalarda jamoaga moslashish, o'zini boshqarish va o'z xatti-harakatlarini nazorat qilish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. O'yin qoidalariga amal qilish, navbat kutish va umumiy talablarni bajarish orqali bolalarda intizomlilik va mas'uliyat hissi shakllanadi. Demak, o'yin faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish jarayonlarini rivojlantirish bilan birga, ularning ijtimoiylashuvi, shaxs sifatida shakllanishi va jamiyatga moslashuvida ham muhim pedagogik hamda psixologik vosita hisoblanadi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimida rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari keng qo'llanilmoqda. Ular orasida o'yin texnologiyalari alohida o'rin egallaydi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda ta'lim mazmuni o'yin elementlari bilan uyg'unlashtiriladi. Interaktiv o'yinlar, intellektual topshiriqlar, raqamli ta'lim vositalari va STEAM elementlari asosidagi o'yinlar bolalarning qiziqishini oshirish bilan birga, ularning ijodiy va intellektual rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Biroq texnologik vositalardan foydalanishda bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish hamda harakatli va an'anaviy o'yinlarni saqlab qolish muhim ahamiyatga ega.

Maktabgacha yosh davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim va mas'uliyatli bosqichlardan biri hisoblanadi. Ushbu davrda bolaning intellektual, emotsional, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishining asoslari shakllanadi. Mazkur jarayonda o'yin faoliyati yetakchi faoliyat turi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. O'yin bolaning tabiiy ehtiyojlariga mos keluvchi faoliyat shakli bo'lib, uning har tomonlama rivojlanishi uchun qulay pedagogik va psixologik sharoit yaratadi.

Maqolada keltirilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'yin faoliyati bolaning bilish jarayonlarini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. O'yin jarayonida

bolalarning tafakkuri, diqqati, xotirasi, tasavvuri va nutqi faol rivojlanadi. Turli didaktik, syujetli-rolli, harakatli va ijodiy o'yinlar orqali bolalar yangi bilimlarni o'zlashtiradilar, muammoli vaziyatlarni hal qilishni o'rganadilar hamda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini egallaydilar. Shu bilan birga, o'yin bolaning bilishga bo'lgan qiziqishini oshirib, uning o'quv faoliyatiga tayyorgarligini mustahkamlaydi.

Tadqiqot natijalari o'yin faoliyatining bolalar ijtimoiylashuvidagi ahamiyatini ham tasdiqlaydi. O'yin davomida bola tengdoshlari bilan muloqot qiladi, hamkorlik qilishni, o'zaro yordam berishni va jamoada faoliyat yuritishni o'rganadi. Turli ijtimoiy rollarni bajarish orqali esa jamiyatdagi munosabatlar tizimi haqida dastlabki tasavvurlarga ega bo'ladi. Natijada bolalarda kommunikativ kompetensiyalar, ijtimoiy faollik, mas'uliyat, tashabbuskorlik va empatiya kabi muhim shaxsiy sifatlar shakllanadi. Shuningdek, o'yin faoliyati bolaning emotsional va axloqiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'yin jarayonida bolalar quvonch, hamdardlik, mehr-oqibat, adolat va o'zaro hurmat kabi insoniy fazilatlarni amaliy faoliyat orqali o'zlashtiradilar. Bu esa ularning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Maqolada tahlil qilingan ma'lumotlar asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, o'yin faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsini shakllantirishning eng samarali pedagogik vositalaridan biri hisoblanadi. O'yin orqali bolaning nafaqat bilim va ko'nikmalari, balki uning shaxsiy fazilatlari, ijodiy salohiyati va ijtimoiy kompetensiyalari ham rivojlanadi. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi o'yin muhitini yaratish, zamonaviy o'yin texnologiyalaridan samarali foydalanish hamda oila va ta'lim muassasasi hamkorligini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Kelgusida maktabgacha ta'lim amaliyotida innovatsion o'yin texnologiyalarini keng joriy etish, pedagoglarning o'yin faoliyatini tashkil etish bo'yicha kasbiy kompetentligini oshirish va ota-onalarning pedagogik madaniyatini rivojlantirish orqali bolalar shaxsining har tomonlama kamol topishiga yanada samarali sharoit yaratish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Nishonova Z.T. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: Tafakkur, 2022.
2. To'laganova G.K. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2023.
3. Musurmonova O. Tarbiya nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022.
4. Rasulov A., Qodirova M. Maktabgacha ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Universitet, 2024.
5. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
6. Karimova V.M. Oila va bola tarbiyasi psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2024.